

ALAIN DE BENOIST

A TÚSZUL EJTETT ÁLLAM

**...jelenleg
egyetlen ország
sem tudja megállítani
adósságának a nemzeti
össztermékhez mért
növekedését...**

A 2008 őszén kirobbant pénzügyi világválságnak az Egyesült Államok volt az epicentruma. Jótét lelkek egy évvel később kijelentették, hogy a nehezen már túl vagyunk, a válság virtuálisan lefutott. De nem így volt. Ma is tart, és nem akar vége szakadni. A java nem mögöttünk van, hanem előttünk, és súlyosabb következményei lesznek, mint 1929-ben. Első szakaszát az amerikai háztartások túlzott eladósodása idézte elő. Ennek hatására következett be a reális gazdaság csődje, miután a vállalatok termelése visszaesett a megcsappant kereslet hatására, amely világméretű recesszióhoz vezetett. Jelenleg az államok adóssága a gond. Valamennyi nyugati ország szembetalálta magát az államadósság kérdésével.

Hogyan jutottunk ide?

■ Vegyük először szemügyre a probléma méreteit. Az euróövezetben az államadósság mértéke 2007-től összességében 26,7 százalékkal növekedett. Jelenleg a térség egész nemzeti össztermékének (GDP) 80 százalékát teszi ki, a költségvetési hiány pedig elérte a GDP hét százalékát. Ez azonban átlagos érték, 2011-re nyolc állam adóssága már a GDP 80 százalékát is meghaladta: Magyarország és Nagy-Britannia (80,1), Németország (83), Franciaország (85), Portugália (92), Olaszország (120) és Görögország (160). Ez többnyire felülmúlja a fejlett országoknak az első világháború utáni vagy az 1929-es válság éveiben felhalmozott adósság szint-

jét. A felvett kölcsönök egy része bankoktól, nagyobb részük kötvények formájában a pénzpiacról származik.

Franciaországban, ahol a költségvetési hiány 2011-ben eléri a 98,5 milliárd eurót (másodpercenként 3200 euró!), az államadósság 2007 óta közel 30 százalékkal nőtt: 1979-ben 239 milliárd (a GDP 21 százaléka), 2008-ban 1327, 2009-ben 1489, 2010-ben már 1591 milliárdot tett ki, 2011 első félévében (hétszázalékos költségvetési hiány mellett) 1681 milliárd fölé szökött (a GDP 84,5 százaléka). Az adóállomány kamatainak összege a közoktatás után az állami költségvetés második legnagyobb tétele 2011-ben (46,9 milliárd), messze megelőzve a honvédelmet és a szociális juttatásokat. Ez a tétel felér a magánvállalatoktól behajtott adóval. A hosszú távra vállalt adósságok a jövő nemzedékek számláját terhelik: a 2011-ben felvett mintegy 45 milliárd visszafizetésére 2040 és 2060 között kerül sor. Károsítják továbbá az állami szuverenitást: 2010 végén az államadósság 67,7 százaléka nem francia illetékességűektől származik.

Az állam adósságához hozzá kell még vennünk a helyi adminisztráció eladósodását, amelyre a bankok néhány év óta „mérgezett” kölcsönök sokaságát szabadították. A Számvevőszék 2011 július 13-án kelt jelentésében elismerte, hogy a helyi adminisztráció eladósodásáról nem készült statisztikai felmérés. A kétszáz oldalt meghaladó jelentés ugyanakkor azt állapítja meg, hogy a helyi közösségek eladósodása (az egészségügyi intézményeket leszámítva) 116,1 milliárdról 163,3 milliárdra nőtt 2010-ben, ami 41 százalékos átlagnak felel meg (ezen belül a településeké 30, a megyéké 63, a régióké 80 százalék).

Másfelől az államadósság a teljes eladósodásnak csak egyik vetülete, ez ugyanis kiterjed a vállalatok és a háztartások adósságaira is. Ezek együttes összege 2010-ben Franciaországban 199,5 százalék, Németországban 202,7, Olaszországban 221,1, Nagy-Britanniában 255, Spanyolországban 269, az Egyesült Államokban 240 százalék!

Fejlemények és következmények

■ Általánosan elterjedt nézet szerint a nagyméretű államadósság a könnyelmű állam túlköltekezéséből származik. Kétség sem férhet ahhoz, hogy az államok néha átlépték a józanság határait, ám a mélyebb okok másutt keresendők.

Az államadósság súlyosbodásának közvetlen oka a magánbankok megmentésére 2008–2009-ben kidolgozott tervekben lelehet fel. Arra hivatkozva, hogy ők a tőkés gazdasági rendszer legérzékenyebb szereplői, a bankoknak sikerült rávenniük a közhatalom szerveit, hogy segítségükre siessenek. A veszélybe jutott bankok és biztosítási társaságok tőkésítése érdekében a túsul ejtett államok maguk is a pénzpiacról vettek fel kölcsönöket, ami elviselhetetlen mértékű eladósodáshoz vezetett. Csillagászati összegeket (800 milliárd dollárt az Egyesült Államokban, 117 millió fontot Nagy-Britanniában) fordítottak arra, hogy a bankok csődbe jutását meggátolják. A világ négy legnagyobb nemzeti bankja (az amerikai, a japán, az angol és a központi európai bank) összesen ötezer milliárd dollárt injekciózott 2008 és 2010 között a világgazdaságba. Soha még a történelemben nem áramoltattak ekkora vagyont a közszférából a magánszférába! Amikor az államok súlyos adósságot vállaltak azért, hogy megmentsek a bankokat, egyúttal azt is lehetővé tették számukra, hogy folytassák ugyanazt a tevékenységet, amely korábban veszélybe sodorta őket. Közben pedig saját magukat kitétték a piacok és a hitelminősítő intézetek részéről őket fenyegető veszélynek.

További nyilvánvaló ok a válság kiváltotta gazdasági recesszió, amelynek nyomán csökkentek az adóbevételek, ami az államokat újabb kölcsönök felvételére indította. A távolabbi ok azonban a dereguláció és a fiskális reformokra vonatkozó poli-

tikai döntésekben keresendő (a magánvállalatok – különösen a legnagyobbak – nyereségére kivetett adók csökkentése, a nagy vagyonok javára tett adókedvezmények), ezek pedig már 2008 előtt, a Reagan- és Thatcher-korszak óta folyamatban voltak.

A politikai osztály a pénzügyi szféra lobbitevékenységének hatására hajtotta végre a pénzügyi piacok fokozatos deregulációját, amely azután spekulációk útján hatalmas nyereségeket produkált, miközben a tőkét kivonta a termelőszektorból. Amellett a szabad verseny előmozdította olyan országok részvételét a piaci versenyben, ahol a bérek alacsonyak, a termelékenység viszont magas. A dereguláció, amely egybevág mind a világméretű piac logikájával, mind a Kereskedelmi Világszervezet (OMC) elvárásaival, 1999 óta gyakorlatilag kiiktatott minden számottevő vámkorlátozást, és Európában felszámolta a preferenciális közösségi politikát. Ily módon a spekulatív tőke ki- és beáramlásának felgyorsulása tovább növelte a betétek értékének volatilitását, és súlyosbította a válság következményeit.

Ismeretes, hogy melyek ezek a következmények: az egyre gyakoribb delokalizáció, az ipari létesítmények megszűnése, a fizetéscsökkentés, a bizonytalan foglalkoztatás, a növekvő munkanélküliség. Tegyük még hozzá a tőke kimenekítését: 2000 és 2008 között Franciaországból 388 milliárd euró távozott külföldre, vagyis évente átlag 48,5 milliárd (2008-ban a nemzeti össztermék 2,5 százaléka). Az 1980 óta tartó deregulációs hullám egyedüli hozadéka a gazdagok további gyarapodása, miközben a középosztály és a szegényebb néprétegek jövedelmei nem növekedtek, vagy egyenesen visszaestek. Mindenütt növekszik a jövedelmek közötti egyenlőtlenség, fokozódik a munkanélküliség, tágul a termelékenységgel járó bevételek és a középszintű fizetések közti különbség. A munkanélküliségi ráta jelenleg 12 százalék Portugáliában, 14 Írországbán, 16 Görögországban, 21 Spanyolországban. Az értéktöbblet felhalmozásából szerzett nyereség az 1950-es években 10 százalék volt, mára elérte a 40 százalékot.

Vagyis a válság ellenére az új pénzügyi oligarchia mindjobban kézbe kerítette a világ gazdaságot. Erről tanúskodik azoknak a bankoknak a nyeresége, amelyek 2008-ban valósággal megostromolták az államot, hogy mentse meg őket a csódtól. Alig egy évvel a pénzügyi sokkhatást követően a hat legnagyobb amerikai bank (Bank of America, JP Morgan, Citygroup, Wells Fargo, Goldman Sachs és Morgan Stanley) aktíváinak összértéke meghaladta a nemzeti össztermék 60 százalékát, holott 1950-ben még csupán 20 százalékát tette ki! A Northeastern University egy nemrég készült jelentése szerint a tényleges nemzeti haszon növekményének 88 százaléka a vállalatok bevételét gyarapította, míg a fizetések emelésére mindössze alig több mint egy százalékot fordítottak. Korábban soha nem fordult elő az amerikai történelemben, hogy a munkások ennyire csekély mértékben részesedjenek az értéktöbbletből. A pénzügyi tőke mintegy re proletarizálja a termelő tőkét.¹

Adósok és hitelezők

■ Paul Jorion azt tanulmányozta, milyen hatásokat váltott ki a tőke egy kisszámú pénzügyi csoport kezében történt koncentrációja. Kimutatta, hogy a spekulatív termékek gyarapodása olyan „kaszinógazdaság” létrejöttének kedvezett, amely rendszeresen a spekulálókat juttatta előnyhöz a fogyasztók, de olykor még a termelők rovására is.² Ezzel párhuzamosan fokozódik a pénzügyi piacok és a bűnözés iparágai közötti összefonódás. „A bűnözés kemény, ám diszkrét erői át- meg átjárják a pénzügyi szakmát, amely ezt persze tagadja, sőt nagy összegeket költ arra, hogy elrejtse” – írja Xavier Raufer kriminológus, majd hozzáteszi: „A dereguláció, majd a válság következtében a tiltott (szürke vagy fekete) gazdaság, amely 1980-ban a vi-

lág bruttó össztermékének hét százalékát tette ki, 2009-ben már mintegy 15 százalékra volt tehető.³

Különösen aggasztó jelenség továbbá az ipari szektor fokozatos leépülése annak következtében, hogy a hatalmas spekulatív nyereségekre szert tett pénzgazdálkodás levált a valóságos gazdaságról. Csak az elmúlt két évben 17 millióra tehető a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OCDE) országaiban megszűnt ipari munkahelyek száma (közülük tízmillió a kisiparosokat érinti). Még jobban rávilágít a jelenség súlyosságára, ha e számhoz hozzáadjuk a szolgáltatási ágazatban ennek nyomán felszámolt 13-14 millió munkahelyet. Az ipari szektor recessziója, amelyet olykor szemérmesen „a tercier szektor bővülésének” keresztelnek, az Egyesült Államokat is érinti, ahol az iparban foglalkoztatottak száma az 1979. évi 19,5 milliőról mára 11,6 millióra esett vissza, ami 40 százalékos csökkenésnek felel meg, miközben az ország lakossága szüntelenül gyarapodott. Ez a jelenség csak néhány erősen iparosodott országot nem érinti (például Németországot), valamint bizonyos iparágakat, amilyen a fegyvergyártás.

A válság telibe találta a világ első számú gazdasági hatalmát, az Egyesült Államokat is. Az elmúlt évtized folyamán az ország csak azon az áron volt a fogyasztás hajtóereje, hogy bevételeit jóval meghaladó szinten költekezett, ami folyamatosan egyik oka a költségvetési mérleg hiányának. Más szóval az ország jóval többet fogyaszt, mint amennyit termel: a fogyasztás a GDP 70 százaléka, sokkal több, mint a legtöbb európai országban. Ennek lett eredménye a korábban ismeretlen méretű államháztartási hiány és a kolosszális eladósodás. Jelenleg a közszféra kiadásait mintegy 42 százalékban kölcsönből fedezik! Az amerikai adósságállomány 2011. május 16-án elérte a 14 294 milliárd dollárt – az ország közel járt a fizetéseképtelenséghez. A republikánusok és a demokraták között augusztus 1-jén – az utolsó órában – létrejött megegyezés alapján ezt a plafont megemelték, ez azonban csak ideig-óráig jelent megoldást. Amellett a megegyezés csak a szövetségi állam adósságára vonatkozik, valamint felhatalmazza a központi bankot, hogy pénzkibocsátás útján kifizesse a hitelezőket, miközben a helyi költségvetések is bajban vannak. Obama elnöknek ígéretet kellett tennie, hogy drasztikusan csökkenti a közszféra kiadásait, de ez nem a hadsereg költségvetését fogja érinteni – amely minden eddiginél magasabb szinten mozog, mivel az amerikai katonák három hadszíntéren harcolnak (Irakban, Afganisztánban és Líbiában) –, hanem a közintézményeket és a szociális programokat. E döntés ellenére ugyanakkor a hitelminősítő intézetek – a történelemben először – visszaminősítették az Egyesült Államokat, ami kisebb tőzsdésokkot idézett elő.

Az ország, amelynek Vlagyimir Putyin 2011. augusztus 4-én nyilvánosság előtt nemcsak azt róttá fel, hogy túlköltekezik, hanem azt is, hogy „a világ gazdaságon élőködik”, szövetségi szinten éppúgy katasztrofális helyzetben van, mint a tagállamok szintjén, miután közülük 46 (az igen jómódú Kalifornia is) vagy hivatalosan csődben van, vagy közel jár hozzá. Három év óta a költségvetési hiány a GDP 9-11 százalékát teszi ki, a folyószámla-kifizetések hiánya pedig évente 400 milliárd dollár. A munkanélküliség 10 százalék körül mozog, ami szokatlanul magas érték a tengerentúlon.

Emellett az Egyesült Államoknak van a világon a legnagyobb tartozása – más országokkal (elsőként Kínával) szembeni tartozásai meghaladják a háromezer milliárdot. Mivel pedig hitelezői egyre jobban ódzkodnak attól, hogy hosszú lejáratú kölcsönöket adjanak, az országnak rövidebb lejáratú kölcsönöket kell felvennie költségvetési hiánya fedezésére, ami csak növeli sebezhetőségét. Ennek folytán a dollár iránti bizalom szemlátomást süllyed. Kína 2010 óta diszkrétan szabadulni igyekszik a birtokában lévő amerikai bankjegyektől, az amerikai kincstár kötvényei egyre nehezebben találnak vevőre, ennél fogva a tengerentúlon kibocsátott állampapírok

legnagyobb hányadát a Nemzeti Tartalék Alap vásárolja fel. Más szóval a dollár árfolyama annak köszönhetően nem módosul, hogy saját kibocsátói felvásárolják! Ha azonban a dollár süllyedni kezd, Kína és a többi hitelező aligha fog beletörődni abba, hogy dollárértékű aktívái hirtelen elértéktelepedjenek. Felmerül a kérdés, mit kérnek majd cserébe gazdasági és politikai szempontból. Miért ne kérné például Kína azt, hogy az Egyesült Államok mondjon le Tajvan katonai védelméről?

Két éve szünet nélkül zajlik az intézményes spekulánsok és befektetők háborúja az államok ellen. A pénzügyi piacokon végrehajtott támadások az államok által a kölcsönökért fizetett kamatok közvetlen vagy közvetett emelésének formáját öltik.

A célpontot és a követendő stratégiát a hitelminősítő intézetek által kibocsátott jelzések szabják meg.

A három legfontosabb hitelminősítő intézet – ők képviselik e tevékenység 95 százalékát – a Standard and Poors, a Fitch Rating és a Moody's. Megjegyzendő, hogy csak nemrég nyerték el a jogot, hogy a bankok és a magánvállalatok mellett az államok pénzügyeinek egészségi állapotát is felbecsüljék. Amikor a múlt év augusztusában, közvetlenül az Egyesült Államok után, leminősítették a legnagyobb tőzsdét is, világosan megmutatkozott, mekkora befolyásra tettek szert. Felmerül azonban függetlenségük kérdése, lévén hogy költségeiket azok az intézmények fedezik, amelyek fizetőképességéről véleményt nyilvánítanak: bankok pénzelik őket azért, hogy saját termékeiket felbecsüljék.

Állam és bank

■ Az államadósságok nagy része olyan bankok birtokában van jelenleg, amelyek 2008 óta folyamatosan felvásárolják, s nem sokat törődnek azzal, hogy a recesszió és a válság következtében az állami költségvetés ingatag lábakon áll. Ezeket a műveleteket azzal a pénzzel hajtották végre, amelyet a bankok szinte ingyen szereztek be a Központi Európai Banktól (BCE). Más szóval a bankok váltakozó kamatláb mellett kölcsönt nyújtottak az államoknak olyan összegekből, amelyeket ők maguk szinte ingyen szereztek. De miért nem maguk az államok folyamodnak ezért a pénzért a Központi Európai Bankhoz? Azért, mert egész egyszerűen nem tehetik!

Valéry Giscard d'Estaing akkori pénzügyminiszter javaslatára a francia kormány 1973. január 3-án fogadtatta el a Nemzeti Bank alapszabályának reformjára vonatkozó törvényt, amely kimondta, hogy „kincstári jegyekkel nem végezhető elszámolás a Nemzeti Bank irányában” (25. cikkely), ami azt jelenti, hogy attól kezdve a Nemzeti Bank nem nyújthat kamatmentes hiteleket az államnak, amelynek ennél fogva a pénzügyi piacokról kell kölcsönöket beszereznie olyan kamatra, amelyet azok jónak látnak. Közben a bankok továbbra is a Központi Európai Banktól vehetnek fel kölcsönöket nevenségesen alacsony (egy százaléknál is kisebb) kamatra, amelyet azután 3,5-7 százalékos kamattal hiteleznek az államoknak. Ezt az intézkedést a Maastrichtban, majd Lisszabonban létrejött szerződés (az első 104., a második 123. cikkelye) általánossá tette. Ilyenformán az európai országok nem vehetnek fel kölcsönöket saját nemzeti bankjuktól. Nagy horderejű fordulatról van szó, amelynek következményei most mutatkoznak meg. Az 1973-ban elfogadott döntés – írta Léon Camus – egyet jelentett azzal, hogy „az állam lemond arról a jogáról, hogy »pénzt verjen«, és átruházza ezt a szuverén jogosítványt a magánszektorra, amelynek önkéntes adósává válik”.

Mi több: 2010 őszén az Európai Unió határozatot hozott arról, hogy az újonnan létesített Európai Pénzügyi Stabilitási Alap (FESF) által vásárolt kötvények nem tekintendők kivételes hiteleknek, ami azt jelenti, hogy az európai államok lemondtak

arról, hogy a visszatérítés során előnyt élveznek a magánhitelezőkkel szemben. A bankok feltöltése most már törvényesen is fontosabb, mint az adófizetők pénze!

A legeladósodottabb országok (Görögország, Írország, Portugália) csak rövid lejáratú (három-hat hónapra szóló) kölcsönökhöz juthatnak a pénzpiacokon. Hosszú távú – öt-tíz éves – kölcsönöket csak 14-17 százalékos kamatra szerezhetnének, ezt azonban nem tudják vállalni. Hosszú távra egyedül a Nemzetközi Valutaalap (IMF), az Európai Bizottság és a Központi Európai Bank kölcsönöz nekik 3,5-4 százalékos kamatra, ennek fejében viszont drasztikus megszorító intézkedéseket várnak tőlük, amelyek első számú áldozatai az alsó néprétegek. Másfelől ezek az intézkedések visszavetik a gazdasági tevékenységet, s ezáltal tovább csökken a szóban forgó államok törlesztésre való képessége.

Eközben a pénzpiacok azt hangoztatják, hogy a megszorító intézkedések nyomán helyreáll a bizalom, ami növekedést idéz elő. A valóságban azonban fordítva történik, mivel a megszorítások hatására csökkennek a jövedelmek, visszaesik a vásárlóerő és a kereslet, ami óhatatlanul fékezi a növekedést, és ezzel hátrányosan hat az államok fizetőképességére. A megszorítások a Naomi Klein által leírt „sokkterápia” körébe tartoznak. Franciaországban például, ahol nem sikerült „visszaállítani a növekedést”, a kormánynak aligha lesz más választása, mint emelni az adókat és az áfát, anélkül hogy ezáltal a közhasznú szolgáltatások javulnának, mivel az így nyert bevételeket az adósságállomány kezelésére fordítják. Előreláthatóan emelni fogják a nyugdíjkorhatárt, és az is szóba került, hogy elbocsátások lesznek a közszférában és az egészségügyi rendszerben.

Más országokban is hasonló a képlet. Végző soron úgy fest, hogy az államokat csak azért kell megmenteni, nehogy újra összeroppanjon a nemzetközi pénzügyi rendszer. Ezért van az, hogy a hitelezők elvárásai folyamatosan előbbre valók, mint az állampolgárok érdekei. Akkor pedig mindössze két lehetőséggel számolhatunk: vagy addig erőltetik a megszorító intézkedéseket, amíg azok széles körben lázadáshoz vezetnek, vagy pedig az adósságállomány olyan méreteket ölt, hogy végképp megtéríthetetlen lesz, és akkor majd egymást érik a fizetésektelenség esetei. A megszorítások politikája egyszer már megbukott Dél-Amerikában és Ázsiában. Nem fog beválni Európában sem.

Ezzel a közvélemény is tisztában van. Már is ott tartunk, hogy „a háztartások bizalmi indexe minden nagy nyugat-európai országban a történelmi átlag alatti értéket mutat”.⁴ Az IFOP által 2011 júniusában végzett közvélemény-kutatás adatai szerint (a kutatást a „Kiáltvány a szabadkereskedelem fölötti vitáért” csoportosulás szakemberei végezték) a franciák túlnyomó többsége kedvezően ítéli meg a protekcionizmust, és teljes mértékben tudatában van annak, milyen „kártételeket okozott a globalizáció”. A megkérdezettek szerint a határok megnyitása negatív hatással volt a foglalkoztatottságra (84 százalék), a bérekre (70), az államadóságra (73). A vámilletékek emelését pártszimpátiától függetlenül átlagosan 65 százalékuk támogatná (a baloldalon 69, a jobboldalon 72 százalék, a Nemzeti Front esetében 69, a kormánypárt szimpatizánsai körében pedig 75 százalék!).

A görög példa

■ Nyilvánvaló, hogy a görögök esete példaértékű arra nézve, hogy mi vár Európa népeire. Az euró eleinte a stabil pénznem és a szinte korlátlan hitel nagyszerű lehetőségét kínálta Görögországnak, és ezzel mintegy mentesítette attól, hogy kiigazítsa a gazdaság súlyos fogyatékoságait. A görögöket elkábította a kizárólag a kölcsönök által ösztönzött növekedés csalóka lehetőségége. De az euró rövidesen csapdának bizonyult: miután kevés olyan görög termék van, amelynek magas a hozzáadott értéke, a

görögök nem exportálnak. Nem lévén leértékelhető nemzeti pénznemük, megoldásként a helyzet kezelésére vagy a további kölcsön, vagy a munkahelyek megszüntetése kínálkozott.

Görögország államadóssága jelenleg legkevesebb 350 milliárd eurót tesz ki, vagyis a nemzeti össztermék 160 százaléka, a fizetési mérleg hiánya pedig tíz százalék körül mozog. Ehhez még hozzájön a vállalatok és a magánszemélyek adósságállománya. Nem feledkezhetünk meg továbbá a hazai tőke kiáramlásáról sem, amelyet siettetett a görög bankok iránti bizalom megingása. Dimitri Kuszelasz, a görög pénzügyminisztérium államtitkára 280 milliárd euróra becsüli – ez a nemzeti össztermék 120 százaléka – a csupán Svájcba menekített görög tőke összegét!

Miután a pénzpiacokon már nem juthattak hosszú lejáratú hitelekhez, a görögök az IMF-hez és az Európai Unióhoz fordultak. Első segélykérésük nyomán 2010 áprilisában három évre szóló, 110 milliárdos támogatásban részesültek, 80 milliárdot az eurózóna országai közvetlenül vagy európai csatornákon keresztül folyósítanak, ebből minden ország az Európai Központi Bankba való befizetésével arányosan részesedett (Franciaország 16,8 milliárddal), 30 milliárdot pedig az IMF nyújtott. Hamarosan kiderült azonban, hogy ez az összeg elégtelen. A brüsszeli csúcs 2011 júliusában újabb mentőcsomagot szavazott meg: az újabb 109 milliárd euróból 79-et az IMF és a néhány hónappal korábban létrehozott Európai Pénzügyi Stabilitási Alap nyújt, a fennmaradó 30 milliárdot pedig privatizációs programmal fedezik.

Ebben az ügyletben a legnagyobb kockázatnak a német és a francia bankok vannak kitéve. A francia bankok év végi mérlege 2010-ben 15 milliárdnyi görög adósságot tartalmazott (BNP-Paribas: 4,5, Société générale: 2,5, Groupama: 2 milliárd stb). A Crédit Agricole kitettsége görög fiókintézetével, az Emporikivel kapcsolatos, amely az ország hatodik pénzügyintézete, és egymagában van 21,1 milliárd euró kötelezettségvállalása. A görög adósságért való jóállás tehát egyet jelent a francia bankokért való jóállással (ez magyarázza azt, hogy a Moody's három francia bankot máris „negatív megfigyelés” alá helyezett, miután a görög kockázat őket is érinti). Vagyis a Franciaország által a bankoktól kölcsönzött pénzt azért adják a görögöknek, hogy fizetni tudjanak a bankoknak! Már-már szürrealista helyzet, amely rámutat azonban arra, mi történne a francia pénzügyintézetekkel akkor, ha Görögország teljesen csődbe jutna. Ha a fizetéseképtelenség más országokra is áttérjedne, a teljes európai bankrendszer fizetéseképtelenné válhatna.

A brüsszeli válságcsúcson, miközben Németország olyan megoldást javasolt (*haircut*), amely egyformán érintse a görögök állami és magánhitelezőit, azért, hogy ne csupán az európai adófizetők viseljék a terheket, a mentőcsomagot végül úgy alakították ki, hogy a nagy bankokat lehetőség szerint kíméljék. Miután rájuk eleve nem vetettek ki bankadót, három választási lehetőséget kínáltak fel nekik: kötvényeiket eladják az európai segélyalapnak, nem pontosított feltételek között harminc évre szóló kötvényekre cserélik őket, vagy lejártá után „továbbgörgetik” az adósságot (a két utóbbi esetben az adósság nem csökken, csak kitolódik). Nem érintették az intézkedések az Európai Központi Bank előjogait sem, holott azokat kiterjeszthették volna az adósság részleges felvásárlására.⁵ A görögök adósságát végső soron az európai adófizetők térítik meg. A nemzeti bankok, a pénzpiacok és a hitelminősítő intézetek által támogatott bankok megőrzik erőpozíciójukat, vagyis azt a kiváltságos helyzetet, hogy ők diktálják a tempót. Ily módon nyílt lehetőségük arra, hogy miközben igyekeztek leépíteni a korábban (Bázel III.) elfogadott óvatossági rendszabályokat, jövedő részvételük fejében próbálták elérni a garanciák és a kamatok maximumát. Az államok 2008-ban azért adósdotak el, hogy megmentse a bankokat. Az államok megsegítését célzó új intézmények létrehozásával 2011-ben másodszor is megmentették őket.

Az európai intézmények és az IMF a mentőcsomag fejében drasztikus megszorításokra és takarékosagra kötelezték Görögországot: példátlan méretű privatizációra, a közszolgáltatásoktól repülőterekig és kikötőkig (Pireusz kikötője már korábban kínai kézbe került), beleértve a védelmi ipart is, általános méretű deregulációra, a köztisztviselők létszámának lefaragására, a fizetések csökkentésére, olyan adóreformra, amelynek terhei a közép- és alsóbb rétegekre nehezednek, a szociális programok szűkítésére stb. – ezek nyomán a vásárlóerő 40 százalékos csökkenése várható. Ekora áldozatot egyetlen népnek sem kellett még hoznia békeidőben. Ilyen körülmények között a külföldi pénzintézetek alacsony áron felvásárolhatják az ország javait, a befolyt nyereséget pedig befektetik majd másutt. Máris tudott dolog, hogy a mentőcsomagnak köszönhetően 2014-re a görög adósság 64 százaléka kerül külföldi tulajdonba, szemben a 2010. évi 26 százalékkal. Minden, ami görög, válogatás nélkül eladó. Akadtak német képviselők – Josef Schlarmann (CDU) és Frank Schaffer (FDP) –, akik cinikusan meg is jegyezték: ha eladják a szigeteket és az emlékműveket, lesz miből fizessenek.

Ez valójában csak időhúzás, mivel a meghozott intézkedések nem szüntetik meg a görög csőd valódi okait. Miután a görögöknek nyújtott minden újabb kölcsön visszafogja a gazdasági tevékenységet, a helyzet nemhogy megoldódna, inkább tovább súlyosbodik. A Görögországnak nyújtott „pénzügyi segély” olyan, mint az Afganisztánnak nyújtott „katonai támogatás” – mindkettő csupán időnyerés. A korábbi évek inflációs kilengései, majd ami ezekhez járult: az euró krónikus felértékelése, a költségvetési hiányok növekedése s nyomában az egyre nagyobb küladósság – mindez rövidesen újabb bajok forrása lesz, minthogy azonos okok azonos következményekkel járnak. Görögországnak nagy valószínűséggel választania kell: vagy elhagyja az euróvezetet, vagy elfogadja a lakosság nagyfokú elszegényedését.

A görög válság okozta hatás annál figyelemre méltóbb, hogy az ország mindössze az euróvezet össztermékének 2,5 százalékát állítja elő. Nemzetgazdasága Olaszországnak alig egyötöde. Mi lesz majd akkor, ha jóval nagyobb méretű országot kell megmenteni? A folyamatok felgyorsulhatnak. Ne feledjük, Írország vagy Spanyolország, amely ma a tűzvonalban található, pozitív költségvetési mérlege jóvoltából még nemrégiben is igen megbízható hitelezőnek számított. Ez indokolja a válság terjedésétől való félelmet. Már nem a görögökről vagy a portugálokról van szó, hanem arról, hogy előbb-utóbb a viharzónába kerülhet Spanyolország és Olaszország, mi több, Franciaország és Nagy-Britannia is. „A névsorban Franciaország következik – véli Philippe Dessertine professzor (Paris-X Egyetem). – Nem az a kérdés, hogy érint-e minket is, hanem az, hogy mikor kerül ránk sor.”

Az OCDE számításai szerint ahhoz, hogy a francia államadósság ne haladja meg a nemzeti össztermék 60 százalékát, tíz éven át kellene pozitív költségvetési mérlege legyen. Márpedig ez utoljára 1974-ben fordult elő! A helyzet javítása elvben két úton érhető el: növelni kell az állami bevételeket vagy csökkenteni az államháztartás kiadásait. A kötelező járulékok növelése nehezen elképzelhető abban az országban, ahol azok már ma is a legmagasabbak a fejlett országok között. Ami a második megoldást illeti, miután az Franciaországban a nemzeti össztermék 56,2 százalékát teszi ki, megelőzve nemcsak Németországot (46,6), hanem még Spanyolországot is, senki nem tudja, hogyan lehetne a szükséges mértékben csökkenteni.

Amikor az államadósság már tarthatatlan, az állam vagy inflációhoz folyamodik (ez történt a weimari Németországban), vagy a fizetéseképtelenséget választja. Az euró bevezetésével a korlátlan bankjegy kibocsátás lehetetlenné vált. A történelem tanúsága szerint bizonyos küszöb fölött a magas államadósság szinte elkerülhetetlenül csődhöz vezet. Ha a görög válság kezelésével saját maguk okozta károkat nézzük, nehéz belátni, hogyan birkóznának meg az európai intézmények nagyobb méretű –

egyidejű vagy egymást követő – államcsődök sorozatával. Európában jelenleg – írta Frédéric Lordon – egyre többen szorulnak segítségre, és egyre kevesebben vannak a segítséget nyújtók, ami azt jelenti, hogy „a tőkepiac ragyogó mechanizmusai ritkán látott eleganciával működnek össze, hogy előálljon a legrosszabb, amivel megoldhatatlanná teszik az adósságoknak azt a válságát, amelyet saját maguk idéztek elő”.⁶

Egy dolog biztos: széles körű megszorítások politikája vár Európára, amely főként az alsó és középrétegeket fogja érinteni, az ezzel járó kockázatokat is beleértve. Ha újabb országokat fenyeget majd a fizetéseképtelenség, ismét csak a teljes Európai Unió lakossága fogja állni a számlát. Beszéljünk világosan: jelenleg egyetlen ország sem tudja megállítani adósságának a nemzeti össztermékhez mért növekedését, sem pedig visszafizetni adósságát. Hiába a sok elnapolási manőver, két éven belül robbanásra lehet számítani. Másokhoz hasonlóan Jean-Luc Gréau lehetetlennek véli, hogy a rendszer spontán módon helyrebillenjen.⁷ Philippe Dessertine közgazdász egyenesen „mély geopolitikai válság” előjeleit látja, amely „akár világháborúhoz is vezethet”.⁸ Túlzott borúlátás? A kapitalista rendszer soha nem hátrált meg a háború eshetősége előtt, ha érdekeit egyedül ily módon tudta védelmezni. Mi volna, ha a világ első gazdasági nagyhatalma, az Egyesült Államok fizetéseképtelenné válna? Az egymást követő hatások összeadódása Európában a jelenlegi status quo folytán eddig sosem látott visszaesés felé tart. Rettenetes év vár ránk 2012-ben!

Ha a felháborodás kevés...

■ A politikusok a piacokra bízták a pénzügyek fölötti uralmat. Maguk a piacok azt hangoztatták, hogy a pénzügyek intézése komolyabb dolog, hogysen a politikusokra lehetne bízni. Az eredményt saját szemünkkel látjuk: csődök sorozata, pénzügyi világválság, a magán- és az állami adósságállomány elszabadulása. Már is elmondható, hogy a tőkeforgalom legnagyobb válságáért a magántőke felelős. Hol van a kiút?

Nincsenek, sajnos, csak elméleti megoldások. Szakmai szempontból kötelezni lehetne a bankokat, hogy mérlegük azon elemei kapcsán, amelyek kétes vagy törvénytelen hiteleket takarnak, jelöljék meg a veszteséget és a nyereséget. Nagyobb fegyelmet lehetne tőlük követelni, például megtiltani a befektetési és a letéti bankok összeolvadását. A New Deal idején Roosevelt elfogadtatta a Glass-Steagall Act nevű törvényt, amelynek értelmében különváltak egymástól az üzleti és befektetési, illetőleg a takarékos és letéti bankok. Elképzelhető volna olyan pénzügyi politika, amely jobban ellenőrzés alá vonná a rövid lejáratú tőkemozgást, köteleznél a Központi Európai Bankot, hogy finanszírozza az adósság egy részének állami visszavásárlását, sőt akár bevezesse a kettős kamatláb rendszerét, és ezáltal tisztán elkülönítse egymástól a „termelő” és a „spekulatív” kamatot. Természetesen el kellene törölni az 1973-ban hozott törvényt, amely megtiltja a francia Nemzeti Banknak, hogy kincstári jegyeket vásároljon. Radikálisabb intézkedés lenne egész egyszerűen államosítani – kártérítés nélkül – a bankokat és a gazdaság más szektorait. Frédéric Lordon ilyen értelemben foglalt állást, és úgy tekinti, hogy ezek mind előfeltételei annak a változásnak, amely utóbb a hitel ténylegesen szocializált rendszerét eredményezi. Erre azonban nem kerül egyhamar sor, egyetlen államnak sem áll ugyanis szándékában nyíltan hadat viselni a pénzüvilággal, jóllehet attól kapott halálos sebet (vagy éppen azért).

A nemzetközi piacokat immár szinte lehetetlen a keynesi értelemben fentről alávetni újabb átfogó szabályozásnak. Ahhoz ugyanis olyan bíróságokat kellene felállítani, amelyek akár börtönbüntetéssel is sújthatnák például a kollektív javakkal – amilyen egy ország pénzneve – való spekulálást vagy az államadósságnak egy ország kifosztására való felhasználását, ez pedig egyelőre jámbor óhaj. Megoldást inkább az

jelenthet, ha az Európai Unió megszilárdul, ha a „kemény magot” alkotó tagjai között szorosabbra vonják az együttműködést.

Frédéric Lordon úgy véli, „szigorú” szabályozások újbóli bevezetése csak regionális szinten képzelhető el, vagyis földrajzilag körülhatárolt és politikailag is zárt térben, ahol érvényesül a szuverenitás elve, függetlenül attól, hogy milyen fokú. Kötelező érvényű intézkedések végrehajtására csak ilyen határok között lehet számítani. Hasonló keretben a megoldás nem merülne ki a tőke túlkapásainak politikai rendszabályozásában, hanem kiterjedne a vállalatok fiskális ösztönzésektől kísért relokalizációjára, a termelés és a fogyasztás súlypontváltására, helyi és regionális szabályozásra is, vagyis egy sor olyan intézkedésre, amely a „deglobalizáció” irányába mutat.⁹

Többet is el lehetne érni, ha visszafognák a mindenre kiterjedő liberalizációt, kezdve a tőke, valamint a javak és a szolgáltatások piacának mozgásával. Jelenleg azonban ehhez hiányzik a politikai akarat,¹⁰ arról nem is beszélve, hogy akkor végképpen fel kellene adni az uralkodó ideológiai paradigmát. „A kapitalista ideológia legbensőjében – emlékeztet Raoul Weiss – felismerhető a gazdaság által ténylegesen egyesített földrajzi tér politikai egységétől való zsigeri idegenkedés.”¹¹ Adam Smith, David Hume és Bernard de Mandeville, majd Ricardo óta a „szabadpiac” elmélete arra alapoz, hogy az állam lemond szuverenitásáról. Ezen a helyzeten csak akkor lehet változtatni, ha szakítunk minden olyan liberális előfeltevéssel, amilyen a „láthatatlan kéz”, a „piacok szabadsága”, az „ésszerű” előrelátás, a „spontán” versengés alapvető szerepe, a „rugalmasság” előnyei, a nemzetközi kereskedelem „egyensúlyteremtő” képessége és így tovább. Ami annyit jelent, hogy ezekről az elméletekről kiderülne: nem „természeti törvények” állnak mögöttük, hanem irrealista feltevések (a gazdaság aktorainak azonnali, tökéletes tájékozódása, a kereslet és a kínálat spontán kölcsönhatása stb.), s ezzel szertefoszlna tudományos jellegük.

Rövid távon a „nagy tőke” és a nemzetközi pénzpiacok kontesztálása teljesen érdektelen, ha – ahogyan azt a jobboldalon látjuk – azért történik, hogy kedvezzen a nemzeti (ipari, „nem pénzügyi”) kapitalizmusnak, amely miután nemzeti keretek között működik, már nem is az eleven munka kizsákmányolása. Ugyanolyan érdektelen akkor is, ha balról jön, ahol a liberális kapitalizmussal egyszerűen az „állampolgári” retorikát szegeznek szembe, amelynek többnyire semmi köze a néphez, alapja az erkölcsjavító „felháborodás”, a részvét diktálta reformizmus és a „kirekesztettekkel” való szolidaritás (a „humanitárius” szókincsből kölcsönzött szó alkalmas arra, hogy ne beszéljenek munkásokról vagy proletariátusról).

A dolgok alakulásán minden bizonnyal nem az fog változtatni, ha az emberek „felháborodnak”, ahogy az manapság divatba jött. A valódi cselekvést nem eredményező felháborodás csupán a lelkiismeret megnyugtatójának kényelmes módja. A tőke elleni felháborodás, a bankok elleni zúgolódás jelenleg még hiányzó társadalmi alapját egyedül az teremtheti meg, ha a széles néprétegek és a középosztály is bekapcsolódnak ebbe a küzdelembe – legyen bár akciójuk a polgári törvényesség határain belül vagy azon kívül.

Horváth Andor fordítása

■ JEGYZETEK

1. A Newsweek a Goldman Sachs „erkölcsi csőd”-jéről beszélt a bank 2010. évi bevételei kapcsán. Lásd Courrier International 2010. május 6., PBS+Global Research 2010. április 16. Manhattan államügyésze 2011 elején vizsgálatot indított annak kiderítésére, hogy milyen szerepe volt a banknak a 2007. évi válság kirobbanásában, mivel az ingatlanpiac megingása után is folytatta az ügyletet. Henry Paulsen a 2006-ban kinevezett pénzügyi államtitkár a bank korábbi elnöke, Mario Monti korábbi európai uniós biztos a bank egyik tanácsosa. A bank vezetői 2010-ben közel 70 millió dollár juttatásban részesültek, Loyd Blankfein, az ügyvezető igazgató egymaga 14,6 milliót kapott.

2. Paul Jorion: *Le capitalisme à l'agonie*. Fayard, Paris, 2011. A szerző leírja például a pénzpiacok „day-trading” néven ismert jelenségét: a nagy spekulálók és követőik sokasága teljesen eltorzítja a tőzsdei árfolyamok alakulását.
3. *Sécurité globale* 2011. Nyár, 59.
4. Jean-Luc Gréau: *Le rétablissement ou la rechute?* *Le Débat* 2010. szeptember–október, 41.
5. Gondok vannak egyébként a Európai Központi Bank körül is. Mario Draghi, aki 2011 júniusában vette át az intézmény vezetését, korábban az olasz nemzeti bank kormányzójaként fontos szerepet játszott a nagyméretű privatizációk melletti döntés meghozatalában, amikor bevezették az eurót. 2002 és 2005 között a Goldman Sachs európai ügyekkel megbízott alelnöke volt – az amerikai banknak köze van a görög válsághoz, ugyanis 2001-ben segítséget nyújtott az országnak abban, hogy adósságát eltitkolja. Nehezen elképzelhető, hogy ezután szembefordul azzal, amit korábban tett.
6. *La pompe à phynance*. A *Le Monde diplomatique* blogja, 2010. december 2.
7. Uo.
8. *Le Point* 2011. július 13.
9. Tévednek, akik ebben csak „nemzeti elzárkózást” látnak. Lásd Frédéric Lordon írását a *Le Monde diplomatique* blogján, 2011. július 13.
10. Lásd Henry A. Giroux: *Zombie Politics and Culture in the Age of Casino Capitalism*. Peter Lang, New York, 2010.
11. *Le gauchisme, garant de la transitio imperiorum oligarchique*. A *La Pensée libre* honlapja, 2011. június.

